

لیکدانی وشهکان

قالی برگه‌ی فونه‌تیک‌ی یه‌ک ده‌گرن برگه‌ی فونولوجی پیک ده‌هینن.^(۱)
له‌ناو قالی برگه‌ی فونولوجی‌دا... به فونیمیک یا زیاتر موزفیم^(۲)

پیک دیت. به موزفیمی، یا زیاتر وشه پیک دیت... به وشه‌پیک، یا زیاتر فریز^(۱) پیک دیت. چهند فریزیکیش رسته پیک ده‌هینن. ده‌ست نیشان کردنی سروشتی پیک هاتی ئم کهرسه‌خاوانه‌و زانیی یاساکانی لیکدانیان له‌ناو ئم پیک هاتنه ههرمی‌یه بو‌داربشتی دانه‌ی گه‌وره‌تر... ئنجا گه‌وره‌تر، تا ده‌گاته لووتکه‌ی ههرمه‌که (که رسته‌یه) ریزمانی زمانه‌که‌یه.

له ههر (ئاست) پیک دا^(۲) یاسای تاییه‌تی هه‌یه بو‌لیکدانی دانه‌کان. ئم باسه هه‌ولدانه بو‌ده‌ست نیشان کردنی ئه‌و ئامرازانه‌ی وشه‌کان له‌ناو قالی فریزو رسته‌کان دا لیک - ده‌دا.^(۳)

یه‌کی له ئامانجه‌کانی ریزمان ده‌ست نیشان کردنی په‌یوه‌ندی نیوان به‌شه‌کانی رسته‌یه. روونکی ئم په‌یوه‌ندی‌یه له‌چونیه‌تی له‌یه‌کدانی وشه‌کانداینه. له‌زمانی کوردی‌دا... سی ئامرازای به‌ستن «Conjunction» هه‌یه. (ناو و ناو) (ناو و ئاوه‌لناو) له‌ناو چوارچیوه‌ی رسته‌دا له‌یه‌ک ده‌ده‌ن که ئه‌مانه‌ن: (و- ی- ه). هه‌ریه‌که ئه‌رکی تاییه‌تی خوی هه‌یه‌و له‌حاله‌تیک‌ی تاییه‌تی‌دا ده‌رده‌که‌وی.

یه‌کی له یاساکانی ریزمانی کوردی ئه‌وه‌یه بکه‌ر، یا به‌رکار (راسته‌وخو و ناراسته‌وخو)... هتد له‌ناویک، یا زیاتر پیک دیت، ئامرازای له‌یه‌کدانی ئم ناوانه (و) یا (ی)‌یه. واتا هه‌موو ناوه‌لیک‌دراوه‌کان به‌هوی ئم دوو ئامرازه‌ده‌توانن ده‌وری به‌شیک‌ی بنجی رسته‌ی وه‌ک بکه‌رو به‌رکار... هتد بیین. جیاوازی نیوان ئم دوو جوړه لیکدانه له‌وه‌دایه، ئه‌و ناوانه‌ی به (و) له‌یه‌ک ده‌درین هه‌موو به‌شدارای له‌رووداوی فرمانه‌که‌دا ده‌که‌ن به‌پنی ئه‌و ئه‌رکه‌ی له‌ناو چوارچیوه‌ی رسته‌که‌دا پینان سپیراوه. وه‌ک له‌م نمونانه‌دا ده‌رده‌که‌وی:

أ - ئازاد و بزگار ئاوازو ئاهه‌نگ. هاتن

ب - من ئازادو بزگارو ئاوازو ئاهه‌نگ ته‌بینم

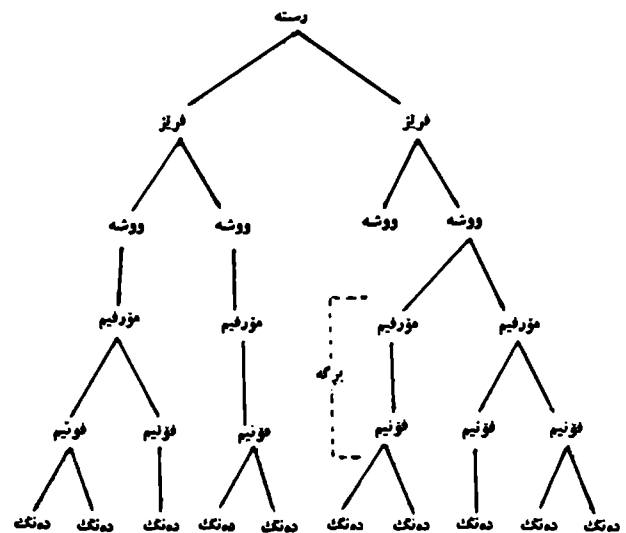
ج - من نامه بو‌ ئازادو بزگارو ئاوازو ئاهه‌نگ ده‌نیرم

د. وریا عمر امین

به‌شی کوردی - کولجی په‌روه‌رده

زانکوی به‌غداد

ساده‌ترین کهرسه‌ی زمان ئه‌و تاکه ده‌نگانه‌ن که به‌هوی ئه‌ندامانی ئاخاوتنه‌وه دروست ده‌کرین... ئالوژترین دانه‌ش له‌زمان دا رسته‌یه. په‌یوه‌ندی نیوان ئم دوو دانه‌یه له‌سه‌ر په‌یره‌وتیک‌ی هه‌ره‌می ئم جوړه دامه‌زراوه.

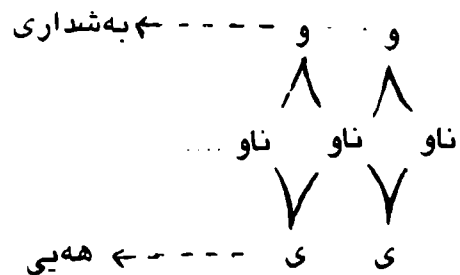
واتا له ههر زمانیک دا کومه‌له ده‌نگی هه‌یه که به‌هوی ئه‌ندامانی ئاخاوتنه‌وه دروست ده‌کرین. ئم ده‌نگانه سیسته‌می فونولوجی زمانه‌که پیک ده‌هینن.^(۱) به‌هوی ده‌سته‌پیک یاسای تری دیسان فونولوجی‌یه‌وه ئم فونیمانه له‌ناو.

نهم چوار ناوه (نازاد - بزگار - ناواز - ناههنگ) به نامرازی بهستن (و) لیکدراون. له رستهی (أ) دهوری بکهری رسته که دهبین هرچواریان (له هاتن) دا بهشدارن. له رستهی (ب) دهوری بهرکاری راسته و خوی رسته که دهبین هرچواریان بهشدارن لهوهی که دهبینین. له رستهی (ج) دهوری بهرکاری راسته و خوی رسته که دهبین. هر چواریان بهشدارن لهوهی نامهیان بو دهنیری

له لایینکی ترهوه شو ناوانه به (ی) لیک دهترین په یوه نندیان له گهل په کتردا له سر بیناغه هی همی دابه (possessive) ته نیا ناوی په کم پرووداوی فرمانه که به پی شو نرکه ی له ناو چوارچیوهی رسته که دا پی سپیراوه به جی دهینی. نهم ناوهش سر به ناوی دووم ده پی، ناوی دووم سر به ناوی سی بهم ده پی و بهم جوړه. وه که له نمونانده دهرده که وی:

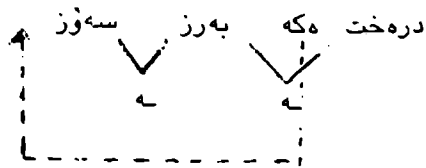
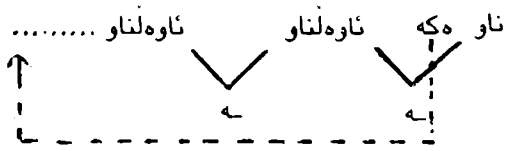
- د - برای ماموستای کوری خوشکم هات
- ه - من برای ماموستای کوری خوشکم دهبینم
- و - من نامه بو برای ماموستای کوری خوشکم دهنیرم.

له رسته بهستانه دا. . . (برا - ماموستا - کور - خوشک) هممو ناون به نامرازی بهستن (ی) له په که دراون. له رستهی (د) دا هممو به په که وه دهوری بکهری دهبین له رستهی (ه) دهوری بهرکاری راسته و خوی له رستهی (و) دهوری بهرکاری ناراسته و خوی دهبین. له هممویان دا ته نیا (برا) په پرووداوی فرمانه که به پی شو نرکه ی له ناو چوارچیوهی رسته که دا پی سپیراوه به جی دهینی. ته نیا (برا) په له رستهی (د) دا هاتوهو له (ه) دا دهبینی و له (و) دا نامه ی بو دهنیری. نهم (برا) په هی (ماموستا) په (ماموستا) هی (کور) هو (کور) هی (خوشکم) ه، یاسای له په کداتی ناوه کدانی ناوه کان له وینه به دا پروون کراوه ته وه:

له ناو چوارچیوهی به شه بنجی په کانی رسته هر ناوهی ده شی ناوه لئاوی یا زیاتری له گهل دا دهرکه وی. گهر هات و ناوه که نامرازی

پیناسین (ه که) ی له گهل دا بوو. ناوه که به ناوه لئاوی په کم و ناوه لئاوه کان به په که وه به نامرازی بهستن (ه) له په که دهترین، نامرازی پیناسین (ه که) له حالت ته دا ده چینه سر دوا ناوه لئاوه وه.

درهخته سهوزه به رزه که

نامرازی کو (ان) گهر دهرکه وت همیشه به (ه که) ی پیناسینه وه ده لکی.

درهخته کان

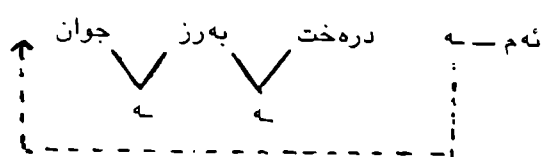
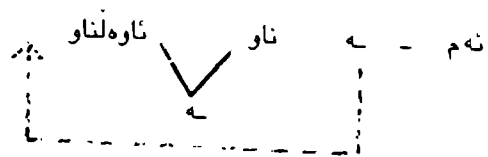
درهخته به رزه کان

درهخته به رزه سهوزه کان

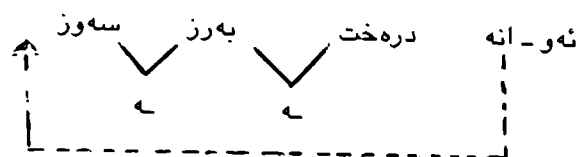
رانای نیشاندایش (نهمه - نهوه - نهمانه - نهوانه) چه مکی پیناسینیان هه به چونکه که نامازه بو شتی ده کری. . . پی ده ناسری به پی لوجیک که په نجه بو شتی راده کیشی پی ده ناسینی. . . بو په گهر له گهل ناودا دهرکه وی ناو و ناوه لئاوه کان به نامرازی (ه) له په که دهترین. که ناو، یا ناو و ناوه لئاوه ده چنه سر رانای نیشاندان. ده بنه دووبهش بهم جوړه ی خواره وه:

- نهم — ه
- نهو — ه
- نهم — انه
- نهو — انه

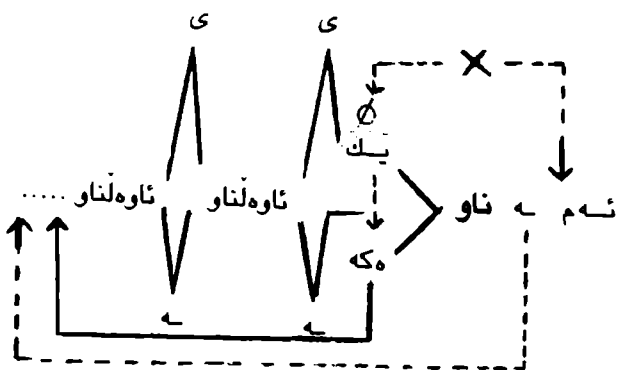
ناو و ناوه لئاوه کان نه چنه نیوانیانه وه

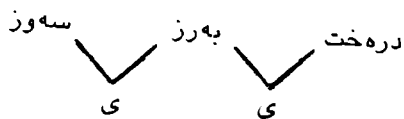
نم درهخته به رزه جوانه

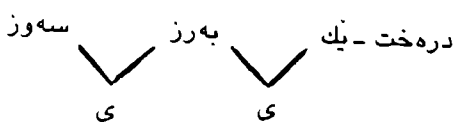
نم درهخته به رزه جوانانه

له هه موو حاله تيكی ترداً ناو و ناوهلناو به (ي) له يهك نه درين

درهختی به رزی سوز

درهختيكي به رزی سوز

تیبی: نامرازی (هكه) و (يك) و (پاناوی نیشانندان)...

هرگیز هیچ کامیکیان له گههله نهوانترا دهرناکوهی.

نهوی سه رنج راده کشی نهویه، نامرازی له یهكدانی (ناو و ناو) و (رسته و رسته) (یه) هوی نهغه نهویه هم دوو جوړه له یهكدانه يهك بنجیان هیه، له یهكدانی ناو و ناو نهجمای لاپردنی به شه هاو نهركه له یهك چووهكانه Equi له چند رسته یهكی له یهك دراو به یاساییکی نابووری. بهینی هم بوجوونه رستهی:

X نیشانهای له گهله یهكتر دهرنهكهوتنه ϕ نیشانهای بونهوی كه ناو هیچ نامرازیکی له گهله دهرناکوهی. یاساكانی له یهك دانی ناو و ناوهلناو له ناو چوارچیهوی (فریزی ناوی)، یا noun phrase هه موو له م وزینه یه دا كزكراونه تهوه.

من و نازادو بزگار هاتین.

له بیناغهدا ئەم سێ رسته یه یه.

من هاتم و نازاد هات و بزگار هات.

ئەم سێ رسته یه به (و) له یهك دراون.

فرمانی (هاتن) له هەر سێکیان دا دووباره بۆتوه. بۆ خۆلادان لەم دوو

باره بوونوه یه تهنیا ییککیان بهجی دههیلری و نهوانیتر لادهبرین. له بهر

ئهو ی له زمانی کوردی دا همیشه فرمان له کوتایی رسته دا، دی

فرمانی دوا رسته بهجی دههیلری و نهوانیتر لادهبرین، تا له رسته تازه که

فرمان له شوینی سروشتی خوی بمینی راناوی لکاوی دوافرمانیش

لادهبری، سێ بکه ره که یهك دهگرن هه موو به یه که وه ده بن به (من و

نازادو بزگار). ئەمانه هه موو به یه که وه شوینی (ئیمه) دهگرن، بۆ

رێکه وتن راناویکی لکاو به فرمانه که وه ده لکینری بگونیجی له گه ل

کەس و ژماره ی بکه ره تازه که

من هاتم و نازاد هات و بزگار هات من و نازادو بزگار هاتین

گه ر بهرکار له چه ند نارێک پێک هاتی ئەمه ئه وه ده گه یه نی که (بکه ر) و

(فرمان) ی چه ند رسته یی هه مان شتن و به هه مان په ی ره لا براون، وهك

له رسته ی،

من تو و بزگار و نازاد ده بینم.

بیناغه که ی ئەم رسته یه یه،

من تو ئە بینم و بزگار تو ده بینم و نازاد تو ده بینم چونکه بکه ر له زمانی

کوردی دا له سه ره تایی رسته ده رده که وێ... بۆ یه بکه ری رسته ی یه که م

بهجی دههیلری و نهوانیتر هه موو لادهبرین تا له رسته تازه که دا شوینی

سروشتی خوی بگری. چونکه فرمان له کوتایی رسته ی کوردی دا

ده رده که وێ... بۆ یه فرمانی دوا رسته بهجی دههیلری... تا له رسته

تازه که دا شوینی سروشتی خوی بگری.

من تو ده بینم و من بزگار ده بینم و من نازاد ده بینم من تو و بزگار

و نازاد ده بینم

ناوه ئناوه کانی (خه بهر) ی^(۷) رسته ی (کاری بوون) ی^(۸) هه ر به (و)

لێک ده درین. بۆ نمونه رسته ی:

ئەم دره خته چه ند گه ش و سه وزو به رزه به لای منه وه له بنج دا

رسته ییکی لیکدراوه له م سێ رسته ساده یه پێک هاتوه:

۱ - ئەم دره خته چه ند گه شه.

۲ - ئەم دره خته چه ند سه وزه.

۳ - ئەم دره خته چه ند به رزه.

له هه ر لیکچه وه ی Equi... یانگیك ده مینته وه شوینی سروشتی خوی

له شارسته که main sentence داگیر ده کات.

ئەم دره خته (مبتداء) ی هه ر سێ رسته که یه. ئە هێ دووهم و

سێ یه م دا لاده چن و له هێ یه که م ده مینی چونکه (مبتداء) له رسته ی

کوردی له سه ره تادا ده رده که وێ. چه ند (پله) ی^(۹) ناوه ئناوه کانه... پله

هه میشه پیش ناوه ئناوه ده که وێ... بۆ یه هێ یه که م ده مینته وه ی هێ

دووهم و سێ یه م لاده چن.

(ه) ی یه که م و دووهم لاده چن. هێ سێ یه م ده مینته وه، چونکه

فرمان له رسته ی کوردی دا ده که وێته دوا وه ی رسته که.

۱ - ئەم دره خته چه ند گه شه. (ه) لاده چن

۲ - ئەم دره خته چه ند سه وزه. (ئەم دره خته) و (چه ند) و (ه)

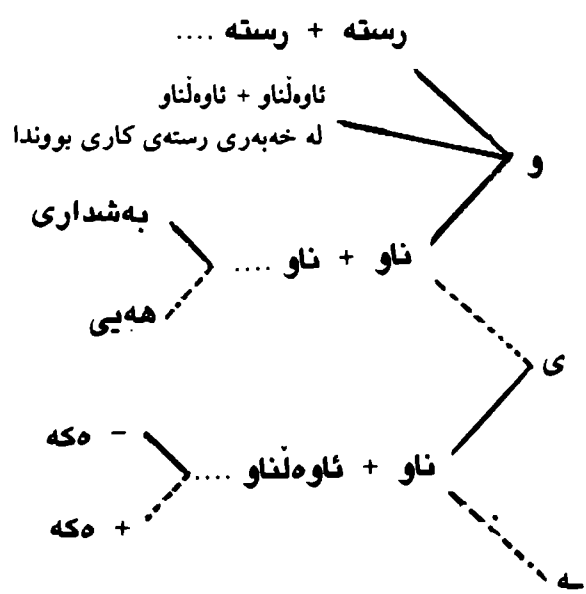
لانه چن

۳ - ئەم دره خته چه ند به رزه.

(ئەم دره خته) و (چه ند) لاده چن

ئەم دره خته چه ند گه ش و سه رزو به رزه

نامرازه کانی به ستن هه موو له م وینه یه دا روون کراونه ته وه.

پهراویزه کان

۱ - فونیم ... دانه ییکی موجهده abstract چن دهنگیک دهونینی که هممو پیکهوه نرخیک پیشان ددهن له زمانیکی تایهتی دا بیتهی جیاواز هم شپوه جیاوازانه یان پی ده به خشن . بو نمونه دوو دهنگی [س]و [ص] له زمانی کوردی دا سر به همان فونیم چونکه له زمانه دا هیچ وشه ییک نادوزرته وه به نالوگورکردنی هم دوو دهنگی مانا بگورپی . که چی له زمانی عهره یی دا دوو فونیمی جیان چونکه هم زمانه گه لی وشه هیه گهر هم دوو دهنگه یان تی دا نالوگور بگری مانا ده گورپی وه (سلب - صلب / عسیر - عصیر / سار - صار ... هتد) به پیچه وانه وه دوو دهنگی (ر - ر) له زمانی کوردی دا دوو فونیمی جیان (برین - برین / کهر - کهر / وهرین - وهرین ... هتد) . له زمانی عهره یی دا سر به همان فونیم چونکه هیچ وشه یی عهره یی نی به به نالوگورکردنی هم دوو دهنگی تیا مانا بگورپی . بو زانیاری زیاتر له باره یی فونیمه وه سهیری سرچاوه ژ (۵) بکه .

۲ - برگه : نا ئیستا هیچ قوتابخانه ییکی زانستی زمان و فونولوجی نه یوانیوهه پیناسینیکی ریکی بی که له بهری برگه پشککش بکات . به شپوه ییکی گشتی دوو جوری لی دهست نیشان کراوه :

أ - برگه یی فونه ییکی هم جوره یان گشتی یه وه هممو زمانانی جیهانه تی دا به شدارن . په یوه ندی ی به فسیولوجی یه تی هه ناسه وهرگرتن و سروشتی کارکردنی نه اندامانی ناخواتنه وه هیه . له ناو چوارچیوهی هم قالبه گشتی یه دا زمانه کان جیاوازی پیشان ددهن له چونیته لیکنانی فونیمه کان . هم لیکنانه تایه تی به برگه یی فونولوجی پیک ده هینی .

ب - برگه یی فونولوجی : له هممو زمانیک دا بزوین vowel ناوکی برگه ییک ده هینی . له گه ل هم بزوینه دا ده شی چهند فونیمیکی کپ consonant دهره کوی . ژماره یی فونیمه که کان و جوری ریزبوون و دهره کوه وتیان به یه که وه له زمانه کان دا جیاوازن . بو نمونه له برگه یی زمانی کوردی له یه ک تا چوار کپ له گه ل بزین دا له برگه یه ک دا دهره کوه و هی و هرگیز له دوو زیاتر ناکه وینه لایه کی بزوینه که وه .

له زمانی ئینگلیزی دا تا پینچ کپ له برگه یه ک دا دهره کوه و هی . له زمانی عهره یی دا تا دوو کپ ده توانی له برگه یه ک دا دهره کون . هم جیاوازی به برگه یی فونولوجی پیک ده هینی . هو یاسایانه یی فونیمه کان له ناو قالبی برگه کان دا لیک ددها به یاساکانی فونولوجی ناو ده برین .

۳ - مورفیم : بچووکتترین دانه یی وانا داری زمانه له فونیمیک یا زیاتر پیک دی و دهری له ریزمان دا ده بینی بو نمونه (ده یانینیم) له مورفیمانه پیک هاتوه :

- ۱ - /ده/ دوو فونیمه - چه مکی به رده وای ده گه یینی .
- ۲ - /یان/ سی فونیمه - راناوی لکاوی که سی سی یه می کویه .
- ۳ - /یین/ سی فونیمه - ره گی کاتی ئیستای (بینین) ه
- ۴ - /م/ یه ک فونیمه - راناوی لکاوه . که سی یه که م تا ک ده نه گه یینی .

وشه یی (گه لاویژ) مورفیمیکی حوت فونیمی یه . بو چه مکی وشه په یوه ندی به مورفیم و فونیمه وه سهیری سرچاوه ژماره (۶) بکن .

۴ - وشه ییک یان زیاتر بتوانن دهری به شیککی بنجی له رسته دا (بکه . . . بهرکار . . . هتد) بیین فریزیک پیک ده هیتن . بو نمونه له رسته یی :

[نازاد له سالی هزارو نو سه دو هشتا و سی دا هم خانووه جوانی دروست کرد]

نازاد : فریزیکه له یه ک وشه پیک هاتوه چونکه به ته نیا دهری بکه ری رسته که ده بینی .

له سالی هزارو نو سه دو هشتا و سی دا : فریزیکه له شش وشه و سی نامرازی به ستن پیک هاتوه هممو پیکه وه دهری ناوه لکاری کاتی له رسته که دا ده بیتن .

هم خانووه : فریزیکه ناوی یه له دوو وشه پیک هاتوه دهری بهرکاری له رسته دا ده بینی .

دروست کرد : فریزیکه فرمانی یه له دوو وشه پیک هاتوه . فرمانی رسته که به

۵ - ناسته کانی شی کردنه وه Levels of analysis زمان دیارده ییکی له راده به دهر فراوان و نالوز و چوه ناویه که . . هرگیز ناشی هر له سووچیکه وه سهیری بگری و شی بگریته وه . بویه زانایان (له بواری وه سفی دا) چهند ناستیک بو شی کردنه وه دهست نیشان ده کن . دوزینه وه یی ناسته کانی زمان له ده سکه وته ههره گرنگه کانی مهیدانی زمانه وانای یه . هر ناسته یی سروشت و په یوه و ریگه و ته کنیکی تایه تی خوی هه یه بو شی کردنه وه . هر قوتابخانه ش بوچوونی خوی هه یه له ده سنیشان کردنی ناسته کان و سروشتی په یوه ندی نیوانیان و شی کردنه وه یان .

هر کاریککی زمانه وانای وه سفی بی . . . بهراوردی بی . . . میژووی بی . . نه گهر ناسته کان له شی کردنه وه دا ره چاونه کات تیکه ل و پیکه ل دهره چی . . فونیک و فونولوجی و مورفولوجی و

سیتاکسی و بەراوردی و میژوووی و وەسفی هەموو تیکەل بە یەکر دەبن و کارەکە هێج ئەنجامیکی رینگ و پینگ بە دەستەو نادات و ناکەوێتە بەر پەیرهوی زانستی.

٦ - ئەم باسە تاییەتە بە کرمانجی خواروو (زمانی نووسین).

٧ - مەبەست لە خەبەری رستە (predicato) .

٨ - رستە ی کاری بیون بەرامبەر (الجملة الاسمية) ی

عەرەبی و (verb to be) ی ئینگلیزی یە. هەندێ زمانەوان (م - یت - ە - ین -

ن - ن) بە کاری بیونی کاتی ئیستا لەقەلەم دەدەن.

من	م	I am
تو	یت	you are
ئەو	ە	he is
ئێمە	ین	we are
ئێوە	ن	You are
ئەوان	ن	They are

٩ - (زور، نەختی، تۆزی، لەرادە بە دەر، یە کجار تۆزی ... هتد) ئەم

وشانە سەر بەو کۆمەڵەن کە لە زانستی زمانا بە intensifire ناو دەبرێ، وانا

(رادە) و (پەلە) .. چونکە رادە و پەلە ی ئاوە لێناو پیشان دەدەن ..

(زۆرجوان .. نەختی ئال .. یە کجار قۆرس .. تۆزی تال

... هتد) .. من (پەلە) م وەك زاراوه بۆ بەکارهینا.

سەرچاوه كان

١ - عبدالرحمن معروف (١٩٧٩) ریزمانی کوردی - بەرگی یە کەم -

بەشی یە کەم. کۆری زانیاری عیراق - بەغداد.

٢ - ریزمانی ئاخاوتنی کوردی (١٩٧٦) کۆری زانیاری کورد -

بەغداد.

٣ - وریا عمر امین (١٩٨٣) لایەنیکی جیاوازی .. گوڤاری کۆری

زانیاری عیراق - ژ (١٠) بەغداد.

٤ - وریا عمر امین (١٩٨٤) یامرازەکانی بەستن - گوڤاری رۆژی

کوردستان ژ (٦٧) بەغداد.

٥ - وریا عمر امین (١٩٨٤) فونۆلۆجی - گوڤاری کاروان ژ (٢٠).

٦ - وریا عمر امین (١٩٨٦) مردنی وشە - گوڤاری کاروان ژ (٤٥)

٧ - نوری علی امین (١٩٦٠) ریزمانی کوردی

7 - Huddleston .R. (1977) An Introduction to English trans formation

syntax. Longman.

8 - Lyons. J. (1968) Introduction to thetical Linguistics.

ادواة الربط

د. وریا عمر امین

استاذ علم اللغة المساعد

قسم اللغة الكردية - كلية التربية

جامعة بغداد

أصغر وحدة لغوية هي الوحدات الصوتية المفردة التي يولدها

الانسان بواسطة الجهاز الصوتي وأكبر وحدة لغوية هي الجملة.

علاقة الجملة بالأصوات المفردة مبنية على أساس هرمي.

إن تحديد ماهية هذه الوحدات وكيفية ترابطها لتشكيل وحدات

أكبر فأكبر ضمن التركيب الهزيمي للجملة هي قواعد اللغة. فلكل

مستوى للتحليل قوانينه الخاصة لربط الوحدات التي تشكل ذلك

المستوى.

يحاول الباحث تحديد ادواة الربط في اللغة الكردية والقوانين

التي تحدد ظهورها وعلاقة ظهور تلك الادواة بعناصر اخرى في

الجملة مثل أداة النكرة والمعرفة .. والخ ..

ويوضح الباحث آراءه واستنتاجاته بجدول توضيحية.